

MALNOMINACIÓ I IDENTITAT POLÍTICA. EL CAS DELS FOGONEUS I ELS PELLOSOS A LLORITO I SINEU³⁷

Andreu Ramis Puig-gròs

Els malnoms són una bona mostra del patrimoni cultural d'un poble. Darrere un malnom, o un denominador personal o familiar, s'escola un principi d'identitat; un referent d'estructuració social. Aquest valor hi és quan l'àlies o el malnom es refereix a una persona o un individu, una família o casa o, fins i tot, quan designa un col·lectiu. En aquest sentit, és important aclarir que ens referim a col·lectius que van més enllà d'una família o una nissaga. De fet, ens referim a malnoms que senyalen grups o col·lectius units per vincles de caràcter no familiar, però que poden estar igualment cohesionats per qüestions d'adhesió o voluntat personal: una creença, una afició, una opció política, etc., que, igualment, confereixen identitat.³⁸

La malnominació col·lectiva està prou estesa, tant en l'espai com en el temps, i afecta abundants àmbits de la societat, des dels partidaris dinàstics (*botiflers, gavatxos* vs. *imperials, aguilots, maulets*); les minories ètniques (*xuetes*); les banderies familiars i polítiques (*canamunts i canavalls*); congregacions religioses (*vermelletes, coritos*); passant per les aficions esportives (*culers, matalassers, pericos*); les bandes urbanes (*àngels de l'infern*), col·lectius de pobles (*avecresms, mariatxis, teranyines*, etc.) i especialment els pobles que, amb la seva rivalitat, usen els malnoms com a imprecació (*panxes roges, panecillos, talecons*...).³⁹ Naturalment també aquesta malnominació col·lectiva ha estat usada en el camp de la política i l'adscripció partidista. En aquest sentit, volem presentar el cas dels motius *fogoneus* i *pellosos*, que s'usaven per designar els partidaris de liberals i conservadors a Sineu i Llorito a principi del segle XX, arran de l'encesa lluita per l'alternança al govern municipal.⁴⁰

1. La política local durant la Restauració. L'alternança de liberals (*fogoneus*) i conservadors (*pellosos*)

Tot i que, com és obvi, la realitat política i social durant la Restauració borbònica (1874-1923), localment, incorpora trets propis del context general, a Llorito i Sineu la situació al llarg de les dues primeres dècades del segle XX es radicalitzà fins a ser gairebé insostenible. N'és il·lustratiu el testimoni de l'escriptor i enginyer Miquel Fortesa i Pinya:

Des de Canamunts i Canavalls, no hi havia hagut a Mallorca una banderia tan important com la que allavors hi havia a Sineu i a Llorito, a on la gent estava dividida en dos bans: els de sa Pell i els Fogoneus. Els primers estaven capitanejats

³⁷ Aquesta comunicació respon, a més del nostre interès particular per la temàtica, a la ja antiga sol·licitud d'informació del *Bulleti Interior de la Societat d'Onomàstica*, que el 1988 publicava la nota següent: «En un nostre número anterior (XXVI, p. 100), havíem transcrit erròniament les paraules del nostre consoci, el prof. Joan Miralles, pronunciades durant el Col·loqui de Maó. Digué que a Sineu havia existit –al final del XIX i primers anys del XX– una lluita política entre *Fogoneus* (liberals) i *Pellosos* (conservadors) (i no «poloneus» –com ho havíem interpretat). Hem preguntat posteriorment a amics nostres de Sineu si coneixien l'explicació d'aquests renoms; i llur resposta ha estat fins ara negativa. Reiterem la nostra petició: ¿com expliquen els avis (o els savis) de Sineu la creació d'aquests curiosos malnoms polítics?» (núm. 32, 1988).

³⁸ Sobre la malnominació en general continua tenint validesa l'obra d'Enric MOREU-REY (1981) *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*. Barcelona: Millà. Quant a la metodologia, les fonts, i les diverses opcions interpretatives que s'han treballat a l'entorn d'aquest patrimoni etnolingüístic, consideram d'especial interès l'obra de Pasqual TIRACH ALVENTOSA (1997): *Malnominació a Catalunya Nord: estudi sincrònic dels sobrenoms nord-catalans; testimoniatges lingüístics i culturals*, accessible a Internet a: <<http://tirachpasqual.cat/FullAccess/intro.htm>>, i (2001): *Les surnoms catalans: Roussillon, Conflent, Vallespir, Cerdagne, Capcir: origine, signification, role*. Canet: Trabucaire.

³⁹ Vegeu SÁNCHEZ SALAS, Gaspar (2002): «Segunda incursión dictadológico-tópica en la provincia de Jaén: los motes colectivos y otras formas de designación no gentilicias», a *Revista de Folklore*. Núm. 260. Pàg. 56-59. Pel que fa a Mallorca, vegeu RUBÍ SASTRE, 2013: 139-147.

⁴⁰ S'ha de dir que la malnominació de faccions polítiques locals a Mallorca no és exclusiva de Sineu i Llorito; a Porreres hi havia el partit *des Cassots* i el partit de *ses Camisetes*. Vegeu DURAN, 1994: 331.

pel potecari Llull, que tenia a les seves ordres, com a lloctinents, a l'amo en Senyora⁴¹ i an en Minyó.⁴² En aquest ban de sa Pell jugava també un paper importantíssim, encara que sempre actuava en l'anònim, l'actual Vicari General, don Joan Rotger.⁴³ Els Fogoneus tenien per capítosts els Fonts, que eren la causa de la banderia. Efectivament, un dels Fonts era liberal i l'altre germà conservador.

[...]

Idò, com dèiem, la divisió dels pobles era tan fonda que en moltes famílies estaven barallats pares i fills, homes i dones, i germans i germanes. Les tendes estaven també dividides: n'hi havia dels Fogoneus i de sa Pell. Cada partit tenia la seva música i els seus balls i clars eren els dies que no anaven a garrotades uns amb els altres. A l'ajuntament era un escàndol i qualsevol assumpte s'enverinava amb crits i renou. Els de sa Pell alçaren majoria, i el primer batle fou el potecari Llull⁴⁴ i el segon l'amo en Senyora. En una sessió de l'ajuntament presidida per aquest darrer, la Guàrdia Civil hagué de buidar la sala d'actes amb les baionetes calades, amb els fusells preparats per fer foc sobre la multitud. L'amo en Senyora estava entusiasmat i tenia darrere ell tot Llorito, enemic acèrrim de Sineu. (FORTEZA PINYA, 1998: 29-30)

Tanmateix, des del punt de vista polític, la situació general durant aquest període es caracteritza per l'alternança en el poder dels partits liberal i conservador; la rellevància del caciquisme com a sistema de control social i econòmic que es trasllada al poder municipal; el baix nivell cultural de la població; l'esquifida rellevància de les forces polítiques alternatives (republicanisme) i la incipient presència del moviment obrer;⁴⁵ des del punt de vista social, cal remarcar el paper tutelar de l'Església i l'auge de les manifestacions del catolicisme social, així com la notable implicació de la societat civil. En el cas de Llorito, s'ha d'afegir encara la tensió segregacionista que s'arrossegava des de principi del segle XVIII i que s'enardia en els moments de crisi o confrontació.⁴⁶

En el cas de Sineu i Llorito, el control econòmic i social és en mans dels notables rurals que també dominen la política local a través de la seva adscripció al partit liberal-fusionista o bé al partit conservador. Per una part, la facció liberal (*fogoneus*), encapçalada per la família Font (Bartomeu i Joan Font Vidal), que rebia el suport de grans contribuents com Bartomeu Gibert, Pere J. Esteva, Llorenç Frau i Pere Antoni Munar. Per l'altra, els conservadors (*pellosos*), encapçalats inicialment per la família Gacias i, més tard, per l'apotecari Gabriel Llull, que comptaven amb el suport de Miquel Oliver Salom, Miquel i Sebastià Ferrer, Joan Niell i Pere Real. La militància en aquests partits polítics condicionava l'accés al poder local, no només pel nivell de riquesa de les famílies, sinó també perquè els notables havien de participar dels pressupòsits de la política de partits d'escala nacional, que introduïa condicionants de representativitat segons la llei electoral i ingerències del governador

⁴¹ Bartomeu Amengual Munar, *Senyora* (Llorito, 1867-1951). Agricultor, casat amb Margalida Camps Riera. Regidor conservador a l'Ajuntament de Sineu (1910-1914). El 25 d'abril de 1915, a causa de la dimissió del batle Bartomeu Mestre Burguera —que emigrà a l'Uruguai—, fou elegit batle de Sineu, i romandria en el càrrec fins al 1r de gener de 1916. Regidor el 1917. Deixà l'Ajuntament de Sineu el 1818. El 1928 era jutge de pau de Llorito.

⁴² Joan Ferragut i Ribas, *Minyó* (Sineu, 1879). Representant destacat del partit conservador (*pellosos*). Col·laborador actiu de la revista *Sinium*; negociador de les bases de 1914; fundador i president de l'Orfeó de Sineu (1923-1930) i secretari de l'Ajuntament de Sineu.

⁴³ Joan Rotger Niell, *Querol* (Sineu, 1885-1961). Eclesiàstic i escriptor. Home de confiança dels bisbes Gabriel Llompard Jaume i Josep Miralles. Degà de la Seu de Mallorca i vicari general. Autor d'un conjunt significatiu de treballs sobre història local: *Anales de Sineu* (1901-1919), *L'església de Sineu* (1944), *El convent de Jesús Maria de Sineu* (1936), *Orígens de Sineu* (1939), *Les monges del Palau de Sineu* (1945), que, en els anys posteriors, tenen continuïtat en els articles publicats a *Documenta* (1941-1947).

⁴⁴ Gabriel Llull Alonso (Sineu, 1879). Apotecari i polític. Estudià Farmàcia a la Universitat de Barcelona, on es titulà el 1899. Fou president del Col·legi d'Apotecaris el 1919 i el 1920 i apotecari titular de Sineu a partir de 1919. En el terreny de la política, a l'àmbit local, el 1905 fundà la revista *Sinium*, liderà el partit conservador i fou batle entre 1910 i 1911. Autor de l'opuscle *Juan Rotger Niell, hijo ilustre de Sineu* (1947).

⁴⁵ Per a una visió històrica general sobre el període de la Restauració a Mallorca, vegeu PEÑARRUBIA I MARQUÈS, Isabel (2008): *La Restauració a Mallorca (1874-1923)*. Documenta Balear (Quaderns d'Història Contemporània de les Balears; 5).

⁴⁶ Sobre l'origen, els antecedents i el procés d'independència de Llorito vegeu GINARD BUJOSA, Antoni i RAMIS PUIG-GRÓS, Andreu (2014): *Llorito i la independència municipal. De les Corts de Cadis (1812-1814) al Trienni Liberal (1820-1823)*. Mallorca: Ajuntament de Lloret de Vistalegre.

en l'Administració municipal. Tot plegat, com ja hem avançat, assolia més complexitat amb la *qüestió lloritana*, centrada en la gestió de sa Comuna i les aspiracions segregacionistes que, circumstancialment, comptava amb l'anuència dels conservadors; o el suport a les actuacions del prevere llorità Antoni Soler Terrassa, al front de la Parròquia de Sineu (1903-1913), protegit per la burgesia ciutadana que havia adquirit grans propietats a Llorito i Sant Joan.⁴⁷

Amb aquests precedents, al llarg de les dues primeres dècades del segle XX, la política impregnà els habitants de Sineu i de Llorito amb una implicació inèdita fins aleshores, que provocà una polarització de les posicions. La tibantor, atíada per la presència d'una activa premsa local, l'actiu associacionisme local⁴⁸ i la dualitat d'iniciatives culturals,⁴⁹ té efectes en el terreny de la política municipal. De fet, a partir de 1910, se succeïen un seguit de canvis que denoten aquesta inestabilitat, que tindrà com a conseqüències més evidents els canvis al front de la batlia de Sineu⁵⁰ i de la Junta Administrativa de sa Comuna de Llorito, que exercia un cert paper de contrapoder municipal; l'acord de suspensió, el 1911, de les publicacions partidistes (*Sinium* i *sa Defensa*); la signatura de les bases de 1914, que donava lloc a ajuntaments de concentració amb repartiment de regidors d'ambdós partits;⁵¹ l'accés a la batlia de Sineu (1915) del llorità Bartomeu Amengual Munar, *Senyora*; i, finalment, la independència municipal de Llorito amb la creació del jutjat de pau (1921) i la segregació de 1925.

Aquesta intensa activitat política era recollida per la mateixa premsa local:

a todas horas, y en todos los sitios, en la calle, en la Iglesia, en el campo, en cafés y tabernas no se habla más que de política, de Fogoneu o de Ripers ó también por otro nombre Pellosos, nada preocupa á la población, ni las cosechas, ni el laboreo de sus campos ni la riqueza de sus ganados: únicamente siente una idea, una idea exacerbada por la fiebre de la político-manía, de acudir á las urnas, presenciar la lucha noble y encarnizada, que el sentimiento político anima á los Pueblos viriles y patriotas, con el fin de elegir á sus Concejales, que han de presentarle en el Consistorio Municipal (*Sinium*, any VI, núm. 17. Sineu, 3 d'abril de 1910, pàg. 1).

2. La premsa local, instrument de polèmica

El cas de Sineu a principi del segle XX és paradigmàtic pel que fa a l'ús de la premsa local com a instrument de la polèmica política i, en el nostre cas, com a vehicle d'implantació i difusió de la malnominació col·lectiva. Des del nostre punt de vista, una de les causes de la profusió i consolidació de la malnominació de caràcter polític en el cas de Llorito i Sineu fou precisament l'existència de la premsa local i, més concretament, la publicació de la revista *Sinium* que, des de l'inici, estava lligada a l'opció política conservadora i, més endavant, esdevingué òrgan de comunicació del partit.⁵² Com a reacció apareixia *Sa Defensa*, lligada a l'opció liberal.⁵³

⁴⁷ SALAS VIVES, Pere (2011): «Politización y desarrollo de la administración provincial y local. Mallorca (1850-1923)», a *XIII Congreso de Historia Agraria. Congreso Internacional de la SEHA. «Sesión 3: Politización, democracia y mundo rural en Europa y América»*, i MOLL, Isabel; SALAS, Pere (2002): *Las pequeñas élites agrarias y su participación en la vida política durante la segunda mitad del siglo XIX*.

⁴⁸ A títol il·lustratiu, a principi del segle XX —amb una població conjunta de 5.029 habitants el 1910— a Sineu hi havia l'Ateneo San Francisco, El Auxilio Sineuense (1906), La Amistad, el Cercle d'Obrers Catòlics, la Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs de Sineu (1908), el Círculo Solidario (1909); així mateix a Llorito s'havia constituït la Sociedad de Socorros Mútuos (1890) i La Amistad. Sociedad Instructiva, Recreativa y de Socorros Mútuos (1891), que es fusionaven el 1898; a aquestes se sumaven el Cercle d'Obrers Catòlics (1907), el sindicat agrícola La Concordia (1908) i la Sociedad Recreativa la Lloritense. Sobre l'associacionisme llorità, vegeu GINARD BUJOSA, Antoni i RAMIS PUIG-GRÒS, Andreu (2001): «L'associacionisme mutualista a Llorito en el canvi dels segles XIX-XX», a *El moviment associatiu a les illes Balears des del final del segle XIX fins a l'actualitat. XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma, del 13 al 16 de desembre de 2000. Palma: Institut d'Estudis Balearics. Pàg. 493-512.

⁴⁹ L'existència de bandes de música lligades a cada una de les opcions polítiques esdevingué, en aquella època, un fenomen habitual. A més de Sineu, en tenim referències a Montuïri, Porreres i sa Pobra.

⁵⁰ Entre el 1900 i el 1916 hi ha catorze canvis a la batlia, que fou ocupada per nou persones. Vegeu *GEM*, vol. 16: 274.

⁵¹ Les bases d'aquest acord municipal foren publicades per l'historiador i eclesiàstic Joan ROTGER NIELL (1914) a *Anales de Sineu*, s. p.

⁵² La revista *Sinium* fou editada a Sineu entre el setembre de 1905 i l'octubre de 1911. Els continguts es publiquen en català i en castellà, i la periodicitat varia al llarg de la seva trajectòria. A l'etapa inicial (setembre de 1905 - juliol de

Encara que ens centrem en aquests dos mitjans més significatius, les referències a *fogoneus* i *pellosos* es repeteixen a les publicacions periòdiques coetànies. És el cas de *La Aurora*, amb col·laboracions d'Antoni M. Alcover; la publicació conservadora local *Mestre Tomeu Ciri*⁵⁴ o la premsa ciutadana de caràcter liberal: *El Ideal*, *Pu-Put*, *La Tarde*, etc.⁵⁵ Així mateix, a Sineu, la publicació promoguda i editada per l'historiador i canonge Joan Rotger Niell, *Anales de Sineu*, es feia ressò de la polèmica política i també recull, òbviament, els malnoms que s'havien fet d'ús corrent. Les revistes *Sinium* i *Sa Defensa* esdevingueren, tanmateix, els principals òrgans de comunicació de cada una de les faccions i protagonitzaren les vives i intenses polèmiques que caracteritzen la política local del moment.⁵⁶

Arran de la mediació de la parròquia, el mes d'octubre de 1911, *Sinium* i *Sa Defensa* suspenen la publicació amb un comunicat al públic, editat simultàniament en ambdues publicacions, que establia una treva a la intensa polèmica generada entre les faccions locals del partit conservador i el liberal que, com ja hem explicat, donaren lloc a una de les etapes més convulses de la política municipal sineuera i lloritana. El caràcter polèmic de les publicacions i el debat àcid propiciaven l'ús de pseudònims i àlies que s'estenien també als col·lectius. Així, entre 1909 i 1911, primer a *Sinium* i més tard a *Sa Defensa*, apareixen de manera reiterada tot un seguit de malnoms que designen els partidaris conservadors: *Pellosos*, *Rippes*, *Solidaris*, *Tarats*, *Ximbombes*, i els liberals: *Fogoneus* o *Pifolers*, amb tot un seguit de variants formals. A títol enunciatiu apuntam una sèrie d'articles i col·laboracions significatives pel que fa a l'ús dels malnoms: «Ripes y Fogoneus ó Robiols y Panadas»,⁵⁷ «Pannadas Fogoneves»,⁵⁸ «Arreveure»,⁵⁹ «Refutació»,⁶⁰ «Anem are an es Pitos. Pifoletxeros»,⁶¹ «Sección llenderesca. Desenfrentament dels Pifolers».⁶²

1906) es publica cada mes. A partir de l'estiu de 1906, amb la incorporació de la secció *Cívicas*, centrada en la crònica local, esdevé un quinzenerari, fins al juliol de 1907, quan recupera la periodicitat mensual fins al setembre de 1910, quan s'interromp l'aparició de números, que no es reprèn fins al maig de 1911. Els últims sis mesos d'existència esdevé setmanari. El contingut ve marcat per les seccions de crònica i debat sobre política local. La direcció de *Sinium* anà a càrrec de l'apotecari i polític Gabriel Lull Alonso fins al setembre de 1909, quan fou substituït per Josep Fuster, tot coincidint amb la dedicació del primer a la política activa i el seu accés com a regidor de l'oposició a l'Ajuntament el maig de 1909. La incorporació de Lull a l'Ajuntament i la fundació del Círculo Solidario el juliol de 1909, amb una delegació a Llorito, dona lloc a un posicionament de *Sinium* en una pretesa neutralitat que es visualitza amb el canvi de la direcció de la publicació, que tanmateix només es mantindrà fins al maig de 1911, quan *Sinium* esdevé el canal oficial dels conservadors sineuers (*pellosos*) i s'incorpora a la capçalera.

⁵³ El setmanari *sa Defensa*, editat a Sineu entre el 17 de juny i 13 d'octubre de 1911, neix com a òrgan de comunicació del partit liberal (*els fogoneus*) i com a reacció i amb la voluntat de donar la rèplica a la publicació *Sinium*. De contingut bel·ligerant, el primer número, a més de fer una salutació als seus adeptes, explicita la línia editorial: «Nace con el objeto de contrarestar la mentira y atacar al impostor». «*Sa Defensa*, així s'anomenarà el diari que publicarem d'avui en endavant per defensar-nos dels insults, impropis, calumnies i agravis del *Sinium*». El contingut és majoritàriament dedicat al debat i la polèmica política local, amb articles i rèpliques a les publicacions aparegudes a *Sinium*, generalment sobre les actuacions de l'Ajuntament, però també entre veïnats.

⁵⁴ *Mestre Tomeu Ciri. Periòdich Sinavé* (Sineu, 1909-1910).

⁵⁵ *El Ideal* (Palma, 1910-1913), *Pu-Put. Semanario independiente, bilingüe, satírico y humorístico* (Palma, 1912-1913) i *La Tarde. Diario Independiente, de Avisos y Noticias* (Palma, 1903-1912).

⁵⁶ Per al coneixement de la premsa local sineuera de principis del segle XX, vegeu COMPANYY I MATES, Arnau (1998): «Notes sobre la premsa de Sineu», a *Primeres Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca*. Mancomunitat Pla de Mallorca; Di7 Edició. Pàg. 89-95, i SALOM SANCHO, Josep M. (1998): «“Sinium”. La revista local de més llarga durada a principis del s. XX», a *Primeres Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca*. Mancomunitat Pla de Mallorca; Di7 Edició. Pàg. 97-106. Actualment disponibles en línia a: <<http://ibdigital.uib.cat/greenstone/cgi-bin/library.cgi#>>.

⁵⁷ *Sinium*, any VI, núm. 17. Sineu, 3 d'abril de 1910. Pàg. 74.

⁵⁸ *Sinium*, any VI, núm. 19. Sineu, 15 de maig de 1910. Pàg. 76.

⁵⁹ *Sinium*, any VI, núm. 24. Sineu, 2 de setembre de 1910. Pàg. 94.

⁶⁰ *Sinium*, any VII, núm. 9. Sineu, 9 de juliol de 1911. Pàg. 26-27.

⁶¹ *Sinium*, any VII, núm. 18. Sineu, 10 de setembre de 1911. Pàg. 89.

⁶² *Sinium*, any VIII, núm. 20. Sineu, 1 d'octubre de 1911. Pàg. 101.

Així mateix, a tall d'exemple, es reproduïxen dos fragments especialment il·lustratius pel que fa a l'ús dels malnoms col·lectius a la publicació *Sinium* i un altre procedent de *Sa Defensa*:

FOGONEUS

Parla á Sineu de política y sobre tot de política local, es cosa que á primera vista es capas de fé riure á cualsevol. Pero no, no vos ne riguen que el freir serà el reir, com diu es cuento. Ningú ignora que des de fa molt de temps, Sineu es una víctima del senyó de tot lo mon y que aquest senyó d'aquí, com es demés en sas senas respectivas negrerías, juga ab noltros una eterna partida de contento. ¿Qué no sabeu lo que es el contento? ¿Si tots hi hem jugat de petits! — ¿Te contentes? demana es qui du ses cartes. — ¿Si? ¿No?. — Ido per la farsa.

A atura axó, á posa remey á tan grossa arbitrariedad s'alsá, ja fa anys, una partida de sineuers que, curs de ventura, no lograren si no pasá á s'istoria en so nom de Rípes. Mes tard, no fa molt, hi va haver un altre álssament, però tampoch aquesta vegada feren res, baxant á sa tomba ab so sobrenom de Tarats qu'els hi donaven es vencedós.

Ara, en la actualidad, cuant ja pareixía tot compost y arreglat, y no se poría preveure novas ambestidas, surt sense sébre com ni com no, de dins es poble pajes de Sineu, un nou partit, que du per tema: sa ximbomba; per distintiu, sa pell; per programa sa constancia; y per proposits, fersé respectá y fé cumplí sa ley á tot Cristo. ¿Logrará es seu desitx? ¿Tendrá es mateix fi que es partits d'es Tarats y d'es Rípes? No som noltros, si no es fets nostros, que hu han de di, y per un'altra part no es aqueix es fi que mos hem proposats al escriure aqueixas cuatra retxes. Hem agafat sa ploma per protesta d'es nom que al pareixa donan es nostros contraris, en es nostro nou partit. ¿Perqué dirnos Rípes, cuan sona Ximbombés ó Pellosos? Si no mos anomenen, contraris nostros, ab so nostro nom propi y vertadé y que mos hem gonyat en sos nostros propis puñs, no perquè mos ofengui es nom de Rípes que mos deis, no, al contrari mos honra, si no perquè no mos agrada mesclá, ni que mesclen faves en caragols com estau avesats á fé, ab una paraula, si no mos deis es partit de sas Ximbombas ó es partit de sa Pell, mos es igual, ó es partit de sas Ximbombas y de sa Pell á nes mateix temps, com volgueu, noltros vos anomenarem es des partit d'es Fogoneu. ¿Per qué? Estodiau, que es lo que mes necesitau y que vos fa mes falta. Es Ximbombé majó, ó s'bomo de sa Pell mes granada.⁶³

Crónica

A les tres, se música des Círculo surt pes carrés tocant un hermós pas-doble acompanyat per una vintena de ximbombas; perquè don tantas ses ganas que tenim noltros d'estira se pell y tant diven es fogoneus de que ses ximbombas no sortirían perquè D. Bartomeu no ho vol y es ell que comanda, que es baile no pot de menos autorisá aquest pasa-calle encare que a fora temps. Cuant han voltat tot es poble llevó se sitían a se Plasse des Conté d'Espanya abont si fa un ball ab se música tota sola, que dura fins entrada de fosca. Acabat es ball, es mateix pas-doble ximbombesco y cap a casas falta gent!⁶⁴

La Aurora d'els Rípes (vulgo pellosos) que dona troncales á n'els pijoles de s'in Defensa.⁶⁵

3. Els testimonis de la literatura popular

Paral·lelament a les publicacions periòdiques, un altre vehicle essencial per a la consolidació i difusió dels malnoms col·lectius i la seva transcendència, que desborda el paper imprès, és la literatura popular oral, altrament dita etnopètica.⁶⁶ El caràcter excepcional d'aquesta conjuntura politicosocial fou, en aquest sentit, molt productiva i ens ha permès recollir una mostra significativa de gloses que fan referència explícita a aquests col·lectius i que, a més, en molts casos incorpora referències a personatges històrics que hom pot identificar. A continuació transcrivim totes i cada una d'aquestes gloses o cançons, n'incorporam les variants localitzades i, en la mesura de les nostres possibilitats, identifiquem els personatges que s'hi anomenen en un intent de reconstruir el context històric.

⁶³ *Sinium*, any V, núm. 4. Sineu, 4 d'abril de 1909. «D'es nostro bussón». Pàg. 19.

⁶⁴ *Sinium*, any VI, núm. 24. Sineu, 2 de setembre de 1910. Pàg. 97.

⁶⁵ *Sa Defensa*, any I, núm. 13. Sineu, 9 de setembre de 1911. «Just dues paraules á nen Revenjolí». Pàg. 2-3.

⁶⁶ S'ha de dir tanmateix que, a les mateixes publicacions, adesiara s'incorporen gloses com a instrument polemitzant. Aquest és el cas de la rèplica al sen Llendera (pseudònim d'un dels principals col·laboradors de *Sinium*) des de *Sa Defensa* (any 1, núm. 6, 22 de juliol de 1911, pàg. 2) en la qual es fan servir aquestes gloses: *Sen Llendera, Sen Llendera | Un consej te vny donar | Si es teu cap no heu veu ben clar | No tenguis tanta cherrera. Molt alerte á nés cherra | Jém es fevo de mira | cualque vegadé á derrera. Sen Llendera, Sen Llendera | jo no sé lo que será | cuant cualquí vulgues surrá | no frisisis... tant ten espera. Sen Llendera, deya 'n Pina | un remei vos vaix á dar | pel qui te ronya, el gretar | Es se millor medicina.*

Podem iniciar el repertori amb dues cançons que fan referència explícita als capparets de cada una de les opcions polítiques: els liberals (*fogoneus*), encapçalats per Bartomeu Font Vidal (*en Font*), encara que tenia germans (Pere i Joan) que també eren actius en política. Segons alguns informadors, la truja feia referència a la senyora Lluïsa de Can Font. A la banda dels conservadors (*pellosos*), l'apotecari Gabriel Llull i Alonso (*en Llull*). No hem pogut identificar *en Cap de Panada*.

*En Font té una truja
i en Llull la hi matarà;
en Cap de Panada fa
cara de cul qu'ha pres purga.*⁶⁷

*Aquest bubul de cartó
que an en Llull 'vien d'enterrar
en Font el feia gordar
per posar-hi sa brutor.*⁶⁸

*Es Batle i en Borraió,
i es segretari i es seu fii.
Ja n'embuiarà de fil
es partit conservador.*⁶⁹

*Un i s'altre Botarot,
un Batlot i un Gran Senyor
feren fer an en Panxó
es doblers per es seu vot.*

*No vull esser Fogoneu
ni n vull dins sa meva vinya,
es suc del sen Xerovia
serà més amarg que fel.*⁷⁰

Un missatge subjacent a alguna de les gloses és la queixa contra els polítics i el seu descrèdit, que es contraposa a una situació socioeconòmica precària, desatesa per les distintes opcions polítiques a les quals pertanyen els personatges de la cançó. Pel que fa a *en Servera*, segurament es refereix a Cristòfol Teodor Servera Real, destacat membre del partit liberal (*fogoneu*), signant de les bases de 1914, electe a les municipals de 1903 i batle de l'Ajuntament de Sineu (1905-1908); d'*en Colldante* en desconeixem la identitat; *en Ferrer* podria ser el cap del partit conservador a Sineu, Antoni Ferrer de la Cuesta (1913), però també el *fogoneu* Sebastià Ferrer Riutort, electe a les municipals de 1913; el *senyor Pep* sembla que deu ser Josep Ramis Costa, de *sa Ritxola*, propietari d'aquesta possessió, electe a les municipals de 1891, 1903, 1905, 1909 i batle de Sineu el 1909.

*Som un pobre jornalier
només tenc una figuera
per posar-hi en Servera
en Colldante i en Ferrer
i a damunt hi posaré
el senyor Pep per bandera.*⁷¹

---

⁶⁷ Informació de Joan Ferriol Jaume, *Tronxo* (Sineu, 1922). Cançó recollida a MUNAR, 1999: 229.

⁶⁸ Glosa atribuïda a la glosadora lloretana Maria Paieres, *Búger* (1864-1943). Informació facilitada per Joan Gomila Picornell, *Fred* (Llorito, 1894-1988). Entrevista de 20 gener de 1981.

⁶⁹ GINARD, Rafel (1981): *Cançoner popular de Mallorca*. Vol. III. Glosa núm. 2524. Sant Joan. El fet de no identificar cap malnom, ens fa dubtar que faci referència a Sineu.

⁷⁰ Segueix la transcripció de les dues gloses publicades a *Sinium*. *Un y s'altre Botarot | Un Ballot y un Gran Señor | Feren fé a n'en Panxó | Es doblés per es seu vot. No vuy esser Fogoneu | Ni'n vuy dins sa meva viña | Es suc del Sen Xerovia | Será mes amarg que fel* (any V, núm. 7, Sineu, 6 de juny de 1909. Pàg. 29).

En contraposició, una altra lectura que permeten les gloses del moment és la posició de privilegi social i econòmic dels notables locals que, a més, controlaven la política municipal. Aquest és el cas de Joan Font Vidal, membre de la família dels terratinents que lideraven l'opció liberal.

*Com don Joan Font va anar
a Lluç amb so seu birlotxo
no n'hi havia altre de cotxo
que amb ell se pogués posar.*⁷²

Una característica de bona part de les cançons és el seu caràcter conjuntural. Són cançons que descriuen situacions o fets puntuals d'una determinada conjuntura política. Aquest tipus de glosa de circumstància es fa ressò, en altres ocasions, d'un fet puntual, d'una faccècia o d'un pas succeït que genera una resposta immediata que, si no es documenta, resulta de difícil constatació. A continuació anotam un conjunt de cançons que responen a aquesta tipologia. Les dues que segueixen apareguren tot just després de la derrota electoral dels liberals a les eleccions municipals. El *fogoneu* Bartomeu Font Vidal havia arribat a la batlia el 1910, i els seus partidaris li aventuraven un llarg mandat; tanmateix, el seu contrincant polític, Gabriel Lluç, el mateix any accediria a la batlia.

*Governa don Bartomeu
governa i governarà;
se pensaven alçar
sa bandera de Sineu.*

*Quan el nostre ase farà
un vedell amb setze banyes
en Lluç amb ses seves manyes
batle de Sineu serà.*⁷³

Aquesta altra deixa testimoni de la maniobra promoguda pel liberal Bartomeu o Pere? Font davant el comte d'Espanya, Josep d'Espanya i Rossinyol (1808-1890), per desplaçar Rafel Ignasi Rubí i Pocoví,⁷⁴ rector de Sineu entre 1874 i 1887 i després nomenat rector de Manacor (1887-1932).

*En Font va anar a ca n'Espanya,
treis en Rubí de Sineu
que és un contrari meu,
de sebres i tot me guanya.*⁷⁵

Finalment, la cançó següent sembla que fa referència al fet que varen embrutar les portes de l'apotecari Lluç, líder dels *pellosos*.

*El senyor batle amb s'ullera
no ho va poder distingir
ho va ensumar i va dir*

---

⁷¹ Glosa recollida de Maciana Vanrell Vilà, *Gil* (Sineu, 1916-2003); informació facilitada per Joan Vanrell Torelló (2014). Segons Joan Ferriol Jaume, *Tronxo, en Ferrer* és Sebastià Ferrer, membre del partit liberal i signant de les bases de 1914.

⁷² Glosa recollida de Maciana Vanrell Vilà, *Gil* (Sineu, 1916-2003); informació facilitada per Joan Vanrell Torelló (2014).

⁷³ Vegeu-ne la versió publicada: *Governa D. Bartomeu | Governa y governarà; | Se pensaven alçar | Sa bandera de Sineu i Quant el nostre ase farà | Un vadell amb setze banyes | En Lluç amb ses seves manyes | batle de Sineu serà. Sinium*, any VI, núm. 24, Sineu, 2 de setembre de 1910. Pàg. 92.

⁷⁴ Sobre Rafel Ignasi Rubí i Pocoví (Montuiri, 1842 - Manacor, 1932), vegeu LLITERAS VIVES, Joan (2003): «Aportació a la figura del rector Rubí (1842-1932)», a *II Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor. Pàg. 37-47.

⁷⁵ Glosa recollida de Maciana Vanrell Vilà, *Gil* (Sineu, 1916-2003); informació facilitada per Joan Vanrell Torelló (2014).

*això és merda vertadera.*⁷⁶

D'altra manera, resulta molt agosarat pretendre encertar quina era la situació que descriu la següent cançó. *En Francesc*, probablement, és el batle *Guillemet*, Francesc Crespi i Niell, un dels cappers del partit liberal local, signant de les bases de 1914 i batle de Sineu (1916-1923). Desconeixem la identitat d'en Joan *Romanga*,⁷⁷ encara que ens podríem aventurar a identificar-lo amb el *fogoneu* Joan Gelabert, un altre dels signants de les bases de 1914.

*En Joan Romanga té sa cupa
i l'amo en Francesc ferit n'està,
es concejals duen sa bruta
i mestre Pep duu s'auberdà.*⁷⁸

En aquesta altra cançó retrobam novament en Joan *Romanga*, Antoni Bauçà, *Lio*,⁷⁹ i Joan Ferriol Llull, *Tronxo* (†1968), que va ser regidor amb el batle Francesc Crespi, *Guillemet*.

*Ja en tenc un, en Pancraccio ja treu fum
Ja en tenc dos, en Joan Romanga l'han fet coix / na Parreta i n'Andreu Moix
Ja en tenc tres, es concejals no són res
Ja en tenc quatre, en Lio duu sa sabata
Ja en tenc cinc, sa cabreta fa ding, ding
Ja en tenc sis, en Biel duu sant Lluís
Ja en tenc set en Joan Tronxo no n'ha trobada cap
Ja en tenc vuit, en Bielet té es capbuit
Ja en tenc nou, s'olla des brou
Ja en tenc deu, el dimoni s'engronsa i cau.*⁸⁰

És possible pensar que la malnominació no sempre és despectiva i que, fins i tot, es converteix en signe d'identitat positiva de la qual hom se sent complagut i fins i tot orgullós. Vet-ne aquí un exemple:

*Me passeig, per tornar airós,
de la mar an el castell.
Som d'es partit de sa pell;
per això em diuen pellós.*⁸¹

Un altre fet també significatiu és la ja esmentada interrelació entre la lluita partidista (liberals vs. conservadors) i la tensió i l'enfrontament asimètric entre les comunitats de Llorito i Sineu que s'han d'emmarcar en el llarg procés segregacionista que té un dels moments àlgids al llarg de les primeres dècades del segle XX. Amb aquest rerefons s'explica la 'recepció' que a Llorito fan les partidàries dels conservadors a Bartomeu Font Vidal, líder dels liberals (*fogoneus*) sineuers, diputat a Corts (1905) i batle de Sineu (1910).

*En Font vengué amb so birlotxo,
pes camí quasi girà.
En es Pou li feren, abbb!
i en seguida preguntà:
-Qui són aquestes someres?*

⁷⁶ Glosa recollida de Maciana Vanrell Vilà, *Gil* (Sineu, 1916-2003); informació facilitada per Joan Vanrell Torelló (2014).

⁷⁷ Joan MATEU i Victòria RIUTORT (1998), en el seu recull de malnoms, associen el llinatge Gelabert al malnom *Romanga*.

⁷⁸ Glosa recollida de Maciana Vanrell Vilà, *Gil* (Sineu, 1916-2003); informació facilitada per Joan Vanrell Torelló (2014).

⁷⁹ Segurament parent de Miquela Bauçà Martí, *de Can Lio*, membre de l'Orfeó de Sineu (1923-1930).

⁸⁰ Glosa recollida de Maciana Vanrell Vilà, *Gil* (Sineu, 1916-2003); informació facilitada per Joan Vanrell Torelló (2014). Els personatges han estat identificats per Joan Ferriol Jaume, *Tronxo* (Sineu, 1922)

⁸¹ Recollida a MUNAR, 1975: 149.

*Deu pelloses vertaderes,
contràries a tu, gorà.*⁸²

L'oposició dels conservadors lloritans s'enardeix especialment durant la primera dècada del segle XX, quan entre 1904 i 1910, amb els batles Bartomeu Font Vidal, Cristòfol Teodor Servera Real i Josep Ramis Costa, predomina el partit liberal o dels fogoneus. Les gloses que segueixen fan ressaltar el protagonisme dels conservadors lloritans que, el 1909, sota l'empara i amb el suport dels dirigents conservadors sineuers, encapçalats per l'apotecari Gabriel Lull Alonso, inauguren el Cercle Solidari, seu oficial dels pellosos a Llorito. Els directius del conservadorisme llorità d'aquell moment eren Pedro Suez Oliver,⁸³ president; Llorenç Gomila Fontirroig, *Recolat* (1881-1954), vicepresident; i els vocals Bartomeu Fontirroig Gomila, Lluc Gelabert Gili, Joan Picornell Munar i Llorenç Gomila Picornell, *Fred* (1844-1916); el secretari era Antoni Picornell Jaume, *Blanc* (†1936); el vicesecretari, Julià Gomila Fontirroig, *Recolat*, i el dipositari, Antoni Martorell Gual, *Company* (1885-1963).

*En Sués i En Mateu
i en Toni Baltasar
diuen que volen votar
quantra an en Font de Sineu.*

*D'es bombet d'es Segretari
n'hem de fer un fogueró
per cremar es batle major,
en Font i es segretari.*

*De Sineu un potecari
un partit nou ell ha alçat;
ha posat en mal de cap
en Font i es segretari.*⁸⁴

*En Sués, capell amb trona
i en Toni Blanc, també
i en Pere Tirany té
set xixisbeis per sa dona.*⁸⁵

*En Sués va davallar
amb so bombet amb sa mà
i a mi m'heu de respectar
i m'heu de dir bon dia tenga
en es pou posaren tenda
i no el deixaren passar.*⁸⁶

---

⁸² D'aquesta glosa n'hem recollit tres variants més: *En Font vengué amb so seu cotxco | i pes camí quasi el girà | i set pelloses varen anar | quan varen veure aquell cotxco | i ell tot d'una preguntà | -quí són aquestes someres? | -set pelloses vertaderes, | que van contra tu, gorà!* Informació de Catalina Gomila Puigserver, *des Pou* (Llorito, 1922-2009). Glosa atribuïda a Maria Paieres Oliver, *Búger* (Llorito, 1864-1943), vegeu RAMIS, 1997: 75. En coneixem, encara, dues altres variants: *En Font amb so seu biulotxco | an es Pou se va turar | i li varen dir "ab": | -Quí són aquestes someres? | Són pelloses vertaderes | contràries a tu, gorà* (MUNAR, 1999: 226). *En Font vengué amb un birlotxco | quasi, quasi el va girar, | i com ell va sentir bramar | digué, qui són aquestes someres? | -són pelloses vertaderes | contràries en aquest gorà.* Informació de Catalina Martorell Gual, *Fidevera* (Llorito, 1900), entrevista de 29 octubre de 1979.

⁸³ L'amo en Joan Gomila Picornell, *Fred* (Llorito, 1894-1988), anà a l'escola que impartia els vespres Pedro Suez, cap al 1906-1907. Quan començà a assistir-hi tenia 12 anys. L'escola primitiva estava situada a l'actual casa de la vila (entrevista de 28 de gener de 1979).

⁸⁴ GINARD, Rafel (1981): *Cançoner popular de Mallorca*. Vol. III. Recopilador: Rafel Ginard. Glosa núm.: 2523. Poble d'origen: Sineu.

⁸⁵ Glosa recollida de Jerònia Puig-gròs Munar, *Coll de Pago* (Llorito, 1925-1997). Vegeu RAMIS, 1997: 155.

*En Suez, cap de partit,
per això davant anava,
i duia es capell de son pare
de quan quebrà.s primer pàc.*⁸⁷

A l'altre costat, hom identifica els fogoneus lloritans amb els capitosts que es lamenten de l'embranchida conservadora, alhora que animen els seus partidaris arran de la desfeta d'alguna contesa electoral. Els personatges que s'identifiquen a les gloses que segueixen, tots ells integrants del corrent liberal llorità, són Joan Martorell Real, *Ribero*,⁸⁸ Pere Gelibert Martorell, *Mirae*,⁸⁹ i Rafel Florit Capó, *Matarino*.⁹⁰ Així mateix, s'hi esmenta el conservador Jaume Ferrer Jaume, *Traquet* (1860-1940), arrendador de la possessió de Son Joan Arnau i polític, fou regidor de l'Ajuntament de Sineu, president de la Junta Administrativa de la Comuna (1918), i resultarà el personatge clau a la política local del primer quart de segle XX a Llorito, fins a esdevenir el primer batle després de la segregació de Sineu el 1925.

*Es Ribero vell flastoma
i en Mirae darrera ell.
Es partit de sa pell
a Llorito du la doma.*⁹¹

*En Matarino se queixa
perquè no el fan diputat.
Venga blat, venga blat,
venga blat, venga xeixa.*⁹²

*De suaquí veig ses muntanyes
i no sé què hi ha dedins.
Es Traquet qui caça grins
i en Matarino aranyes.*⁹³

*A Llorito ja 'stà en terra
es partit conservador,*

---

⁸⁶ Catalina Martorell Gual, *Fidevera* (Llorito, 1900) (entrevista de 29 d'octubre de 1979). En coneixem una variant reproduïda a MUNAR, 1999: 226: *An es Pou pararen tenda | I no.ls deixaren entrar, | En Suez va davallar | Amb so garrot amb sa mà, | I va dir: «A mi m'heu de respectar | I m'heu de dir bon dia tenga!».*

⁸⁷ Recollida a MUNAR, 1999: 226.

⁸⁸ Joan Martorell Real, *Ribero* (Llorito, 1878-1938), propietari, casat amb Catalina Matas Fiol. Polític liberal. President de la Junta Administrativa de la Comuna (1916) i vocal el 1918.

⁸⁹ Liberal. Vocal de la Junta Administrativa de la Comuna (1916).

⁹⁰ (Llorito, 1868-1939) El 1915 residia al carrer Retiro, 18, de Llorito. Regidor liberal a l'Ajuntament de Sineu entre 1913 i 1918. Aquest any s'incorpora a la Junta Administrativa de la Comuna (1918). Segons Joan Gomila Picornell, *Fred* (Llorito, 1894), en Rafel Florit, *Matarino*, era fogoneu, va ser batle pedani de Llorito i el 1922 va fer construir la cisterna de la plaça (entrevista de 28 de gener de 1979).

⁹¹ Glosa recollida d'Antoni Ramis Jaume, *Rosset* (Llorito, 1929-2011), vegeu RAMIS, 1997: 145. En coneixem dues variants: *Es Ribero veí flastoma | i en Mirae més que ell, | perquè es partit de sa pell | a Llorito du la doma* (MUNAR, 1999: 227). *Es Ribero vell flastoma | i a passos ne té raó | però es partit de sa pell | a Llorito du la doma* (Francesca Munar Martí, *Munar* (Llorito, 1928); *Es partit conservador | d'En Ribero ja està enterra | i encara volien moure guerra* (Catalina Martorell Gual, *Fidevera*, Llorito, 1900, entrevista de 29 d'octubre de 1979). *Es Ribero vell* potser faci referència a Rafel Martorell Jaume, *Ribero*, casat amb Maria Real Esteva i pare del ja esmentat Joan Martorell Real, *Ribero* (Llorito, 1878-1938).

⁹² Glosa recollida a RAMIS, 1997: 115.

⁹³ GINARD, Rafel (1980): *Cançoners populars de Mallorca*. Vol. II. Recopilador: Rafel Ginard. Glosa núm. 507. Poble d'origen: Lluçmajor.

*lo mateix d'un ca bufó
que lladra i no s'aferra;
lo mateix d'una guitarra
retirada a un racó.⁹⁴*

Per damunt de tot, però, l'escepticisme popular davant la política partidista ja es traslladava a la glosa que, de forma punyent, qüestiona la bondat de les opcions o alternatives polítiques i n'escarneix el suport.

*Vivo, vivo, vivo,
mestre Pep Randeta
té una bufeta
com un tamborino.
Vivo sa pell!!! Vivo es fogoneus!!!
vivo na Paula Llana
vivo en Tomeu Niell
vivo sa pell.⁹⁵*

*Es partit conservador
és dolent sense dubtes;
però si girau ses truites
no sé qual serà millor.⁹⁶*

*Es fogoneus van gojosos
perquè es cul les vaig mostrar,
i ara en tornar votar,
el mostraré en es pellosos.⁹⁷*

4. Els malnoms. Causes i significats

L'origen i la motivació, si més no dels dos malnoms més coneguts (*fogoneus* i *pellosos*), sempre ha estat clara a l'entorn local i popular. Així ho recull Gaspar MUNAR OLIVER (1975: 149), quan explica que l'antagonisme entre el partit conservador i el liberal era molt fort i mútuament es posaren noms despectius, que quedaren molt arrelats dins el poble. Els conservadors eren coneguts per *pellosos* i els liberals per *fogoneus*. El malnom de *pellosos* els vengué als conservadors d'una banda de ximbombes que tenien al seu centre, ja que la pell és la peça principal d'aquest instrument popular. Els liberals es deien *fogoneus* perquè el seu cappare, Pere Font, tenia molta vinya, on es cultivava la varietat de raïm anomenat *fogoneu*. Anys més tard, mossèn Bartomeu Mulet i Ramis (Sineu, 1916-2008), explicava l'origen de la denominació:

Bartomeu, que de política no en vol parlar, i de «Canamunts i Canavalls»?
—*En podria parlar, però per ventura és més desconegut que a Sineu va haver-hi Fogoneus i Pellosos, ben enfrontats durant anys, fins que el senyor Rector va aconseguir fer-los amics. Els Fogoneus eren seguidors de Ca'n Font i el nom venia de que anaven pel Celler de la plaça i bevien bon vi, fet de verema fogoneu; mentres que els Pellosos eren seguidors de l'apotecari Llull i tocaven ximbombes de pell de conill.⁹⁸*

---

⁹⁴ Les gloses crítiques amb els pellosos a Llorito s'acompanyen d'articles com el «De Llorito», signat per *Un Llorità*, publicat a *Sa Defensa*, any I, núm. 12, Sineu, 2 de setembre de 1911. Pàg. 3.

⁹⁵ Glosa recollida de Maciana Vanrell Vilà, *Gil* (Sineu, 1916-2003); informació facilitada per Joan Vanrell Torelló (2014).

⁹⁶ Glosa reproduïda a MUNAR, 1999: 227.

⁹⁷ En coneixem aquesta variant: *Es fogoneus estan queixosos | perquè es cul les vaig mostrar | i ara en tornar votar | el mostraré en es pellosos*. Glosa recollida d'Antoni Ramis Jaume, *Rosset* (Llorito, 1929-2011), i atribuïda a Maria Païeres Oliver, *Búger* (Llorito, 1864-1943), vegeu RAMIS, 1997: 75.

⁹⁸ J. M. (1990): «Bartomeu Mulet», a *Perlas y Cuenas*, 1-14 de desembre de 1990, pàg. 16-18.

Efectivament, la denominació més coneguda, més estesa i que ha perdurat a la memòria col·lectiva, és la de *fogoneu*, aplicada als liberals, i *pellós*, que designa els conservadors. Això no obstant, aquests no són els únics malnoms usats per designar els partidaris d'ambdues faccions polítiques. Així, els liberals són designats també com a *pifolers* i els conservadors com a *rippers*, *tarats*, *solidaris* i *ximbombers*.

Sembla, així mateix, que el motiu inicialment usat fou el de *rippe*, que s'usava per (des)qualificar els conservadors, malnom que es feia compatible amb el de *tarats*, però a partir dels Darrers Dies de Carnaval de 1909, començaren a ser substituïts pels de *pellosos* o *ximbombers*. En sentit contrari, i sembla que gairebé en el mateix moment, els liberals començaren a ser nomenats *fogoneus* i també *pifolers*.

A continuació presentam una relació alfabètica dels malnoms documentats amb una explicació més o menys detallada de la significació i del possible origen.

Fogoneu

A partir de la informació oral, sembla evident que aquest mot, assignat com a malnom als membres del partit liberal, té l'origen en la casta o varietat de raïm *fogoneu*. El lligam de la nominació s'atribueix al fet que la família Font, que encapçalava la facció liberal, propietaris de vinya i celler, disposaven de ceps d'aquesta varietat. També hi ha qui atribueix el mot a l'afecció o el costum que tenien els liberals de reunir-se al celler de la plaça (Can Font), on bevien bon vi.

El mot *fogoneu*, que ha desaparegut com a malnom en ús, continua ben viu per designar una varietat de cep negra, de pàmpols petits, sarments primes, gotims compactes i espessos, i grans no gaire grossos. És una varietat autòctona de Mallorca utilitzada en els vins negres de la DO Pla i Llevant i en el vi de la terra de Formentera.⁹⁹ Pel que fa a l'origen del mot, el *Diccionari d'Alcover i Moll* el fa derivar de *fogó*.¹⁰⁰ Coromines considera aquesta proposta poc raonada i extravagant i, atès el possible origen occità del mot, es decanta per fer-la derivar de *favoun* 'tavella de mongeta o de fava'; *favoneu* passaria a *fagoneu* > *fogoneu*. Realment, l'arriscada derivació de *fogoneu* que fa Coromines compta amb un suport important. Existeixen en català dues subvarietats de mongetes anomenades *mongeta fogoneu*.¹⁰¹ A partir d'aquesta disquisició etimològica Xavier FAVÀ (2001: 117) conclou que es deu tractar, doncs, d'una classe de raïm amb uns grans que recordarien la forma, menuda i aplanada, de les faves i els fesols.

Pellós

L'altre malnom que va fer fortuna va ser el de *pellós* per designar els addictes al partit conservador, que sembla que es va imposar al motiu *riper*. Tal com hem vist, sembla que aquest motiu era el preferit dels conservadors i sorgeix per la pròpia afecció animosa, d'anar fent befa, que exerciten durant els Darrers Dies, a mode de rua, acompanyats de ximbombes.¹⁰² D'aquí que també es proclamen *Ximbombers*. En aquest sentit, el malnom *pellós* tindria relació directa amb la pell d'aquest instrument de fricció, però també, tal com recullen els diccionaris a l'ús, tindria, en sentit figurat, un significat que al·ludiria a l'estat d'ànim o al protagonista de faccèsies bromistes.¹⁰³

⁹⁹ Segons l'Ordre APA/1819/2007, de 13 de juny (BOE del dia 21), la varietat *fogoneu* està autoritzada a la [comunitat autònoma](#) de les Illes [Balears](#). És la varietat majoritària a la comarca de [Felanitx](#) i és anomenada també *fogonet* o *fogonets*.

¹⁰⁰ *Cep i raïm autòcton de les Balears, de pàmpols petits, sarments primetes, grans negres i apinyats i no gaire grossos*. Etim.: derivat de fogó. Vegeu *Diccionari d'Alcover i Moll*, s. v. FOGONEU.

¹⁰¹ Sembla que també designava una varietat de mongeta cultivada a sa Pobra, segons un recull ben interessant de denominacions varietals aparegut el 1910 a la revista *Sa Marjal*. Potser d'aquí procedeix la referència recollida pel *Diccionari d'Alcover i Moll*, s.v. MONGETA. **Mongeta fogoneu**. varietat de mongeta llarguera, de la qual n'hi ha de negres i de blanques.

¹⁰² Tal com ja hem esmentat, l'origen temporal del malnom l'hem de cercar en una tocada de la colla de ximbombes conservadors a Llorito durant els Darrers Dies de l'any 1909. Vegeu *Sinium*, any V, núm. 4. Sineu, 4 d'abril de 1909, pàg. 1.

¹⁰³ 1. PELLÓS, -OSA adj. || 1. Que té pell. || 2. Facet, que li agrada anar de bromes i rialles; que «duu molta pell morta» (Mall.). i s.v. PELL *Dur molta pell morta*. esser molt amic de bromes, de fer jocs i burles. 'Anar de pell'. Encara que té accepcions més negatives com *Dona de mala vida* o *borratsxera, embriaguesa*.

Des del punt de vista lingüístic és interessant observar la productiva constel·lació de la *pell* que s'origina a l'entorn d'aquest mot —...*ab més pell, pallerenca y pellerofa que pellerofa, pallerenca y pell no han vist es caletrevins de mix Mallorca*—,¹⁰⁴ tant en català com en castellà: *pellós, pelli*¹⁰⁵ o *ximbomber*, però també alguns pseudònims com *es Ximbombé Majó, s'homo de sa Pell mes granada*¹⁰⁶ o *Un Zambombero*.¹⁰⁷

Pífoler

Aquest és el mot, juntament amb *fogoneu*, usat també per designar els liberals. Desconeixem l'origen i el motiu del malnom, tot i que el significat del mot ens podria donar una mica de llum. Segons el diccionari de l'IEC, *pífoler* i *pífolera* designaria la persona que toca el *pífre*, una flauta de la família de les flautes travesseres que ha pres identitat sobretot amb la música militar. Tanmateix, és coneguda també la variant mallorquina *pífol*. D'aquesta variant en derivaria precisament el mot *pífoler* amb dues accepcions: || 1. Sonador de pífol; cast. Pifanero, i || 2. fig. Home informal, mancat de valor moral (Mall.): *Vaja quin escabotell de belitres i pífolers!* Al possible demèrit qualificatiu de la segona accepció hi hem de sumar dues locucions o frases fetes que recull també el *Diccionari d'Alcover i Moll* (s. v. PÍFOL) *Saber tocar tots es pífols*: saber fer de tot, ésser molt enginyós (Mall.). *¿Quin pífol toca?*: es diu referint-se a una persona de la qual no sabem què fa, en què s'ocupa (Mall.). Sense poder precisar, per tant, l'origen del malnom, és plausible pensar en una significació de connotació més aviat negativa.

El mot *pífoler* ha desaparegut, com a malnom, tant a Sineu com a Llorito, però s'ha documentat a Artà i Pollença.¹⁰⁸

Ripe (Riper, Ripes, Rippe, Rippert)

Sembla que és la primera denominació que atribuïen als conservadors. Atès el seu origen i significació opaca, fa mal fixar-ne la grafia. Encara que només sigui a tall d'hipòtesi, es poden plantejar diversos possibles orígens del malnom. Pel moment en què s'usa es podria haver generat en el nom d'un mitjà de transport urbà que, al llarg dels últims anys del segle XIX, es va estendre i popularitzar en gairebé totes les ciutats europees. Es tracta dels *cotxes Rippert*, uns vehicles de tracció animal, de dos eixos, destinats al transport col·lectiu de persones que havia inventat el carrosser de Marsella Antoine Ripert o Rippert cap al 1870. A Palma, aquests vehicles, precedents dels tramvies, foren implantats per la Compañía Mallorquina de Omnibus, que el 25 de febrer de 1890 havia presentat el «Proyecto de Rippert desde la plaza de Sta. Eulalia á Puerto-Pío». El malnom procediria, per tant, d'un tipus de vehicle que hauria pres el nom del llinatge del seu inventor. Tanmateix, segons alguns autors, el mot Rippert, primer tramvia instal·lat a Madrid, procediria de la paraula anglesa *rippert* (esbudellador, el que trenca o descús) i del mode verbal *ripping*, del qual procedeix «*rasadura, descosimiento, deshiladura*», mot que segurament estaria relacionat amb les cortines obertes i estretes que cobrien els costats d'aquests vehicles.¹⁰⁹ Aquest origen anglès del mot podria obrir una altra opció pel que fa a la motivació i

¹⁰⁴ *Sinium*. Any V, núm. 10. Sineu, 5 de setembre de 1909. «Sa festa de Llorito», pàg. 40.

¹⁰⁵ Aquest diminutiu apareix a l'article «Soliloquis», a la portada del número de 14 de gener de 1911 de la publicació *Mestre Tomeu Ciri. Periòdic Sinavé*, reproduït a CAIMARI FRAU, F. (1983): «El vocalisme de Sineu», a *Maina*, núm. 8, pàg. 43.

¹⁰⁶ *Sinium*. Any V, núm. 4. Sineu, 4 d'abril de 1909. «D'es nostro bussón». Pàg. 19.

¹⁰⁷ *Sinium*. Any V, núm. 5. Sineu, 2 de maig de 1909. Pàg. 23.

¹⁰⁸ Vegeu TOUS, Miquel (1986): «Mal noms artanencs», a *Bellpuig*, núm. 26 (15 de març de 1986), pàg. 8, i RAMIS PUIG-GRÓS, Andreu (2011): «Els malnoms d'Artà. Aportacions per al seu coneixement», a *XXIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Porreres, 2010*. Pàg. 37-56; Enric MOREU-REY, 1981: 148, per il·lustrar els malnoms generats sobre un adjectiu o substantiu derivat del nom d'un instrument, designant l'instrumentista, cita *En Pífoler* a Pollença, encara que li assigna un possible caràcter despectiu.

¹⁰⁹ MARTÍNEZ NAVARRO, Antonio José (2004): *El transporte urbano de viajeros en Huelva (cincuenta años de la historia de EMTUSA)*. Huelva: EMTUSA s.p.

procedència del malnom. Es tractaria de la popularització del personatge sinistre Jack el Desbudellador. *Jack the Ripper* és l'aliè més conegut de l'assassí en sèrie no identificat que el 1888 cometé diversos crims, principalment al districte de Whitechapel, a Londres. La popularització d'aquest malnom als mitjans de comunicació de l'època podria haver servit d'inspiració a l'hora de batiar els conservadors locals.

Sembla que el malnom *Rípes*, aplicat a la família lloritana dels Ferrer, *Traquet*, podria ser una perllongació en el temps del malnom aplicat als partidaris del partit conservador o solidari.

Solidari

L'origen d'aquesta variant designativa dels conservadors sembla evident. Seria una derivació lògica a partir de la pertinença o filiació al Círculo Solidario, que era el nom que rebia aquesta societat recreativa que no era més que l'agrupació local del partit conservador i que es fundà el mes de juliol de 1909 a Sineu amb una delegació a Llorito. La junta directiva de la delegació de Sineu estava constituïda pel cap polític Gabriel Lull Alonso; el president, Bartomeu Mestre Burguera; el vicepresident, Josep Gacias Barceló; el secretari, Josep Fuster Picó; el vicesecretari, Toni Martorell Alonso; i pels vocals Jaume Amengual Roig, Pere Ramon Niell Roig, Francesc Niell Perelló, Rafel Jordà Fuster, Guillem Salvà Company i Francesc Niell Alomar.¹¹⁰

Tarat

Tot i el caràcter potencialment ofensiu d'aquest malnom i la virulència dels enfrontaments entre ambdues faccions polítiques, sembla que no es va difondre en excés i els testimonis que n'han quedat són poc nombrosos. Un d'aquests testimonis ens l'ofereix precisament la revista *Sinium*, on s'explicitava: «Mes tard, no fa molt, hi va haver un altre alssament, però tampoch aquesta vegada feren res, baxant á sa tomba ab so sobrenom de Tarats qu'els hi donaven es vencedós.»¹¹¹

Quant al significat, aquest adjectiu qualifica allò que és defectuós, que té tara; cast. *tarado*. D'aquí el refrany «Qui vulgui mula sense tara, que vagi a peu»: vol dir que no hi ha res que no tingui algun defecte.

Ximbomber

Aquest últim motiu l'hem d'incloure en el grup dels malnoms atribuïts als conservadors, relacionats amb les ximbombes i la pell, que, com ja hem vist, tenen l'origen en l'ús de l'instrument carnavalesc que feien servir per fer gresca els Darrers Dies. Sembla, precisament, que el malnom es va empeltar als conservadors, o aquests l'adoptaren, els Darrers Dies de Carnaval de 1909, quan feren una tocada pels carrers de Llorito que degué tenir un cert ressò.¹¹²

El *ximbomber* és el sonador de l'instrument musical consistent en un vas o recipient cobert amb una pell tibant que, al bell mig, té una canya que es frega amb la mà humida i produeix un so greu i monòton que es repeteix tantes vegades com la mà frega anant amunt o avall de la canya; cast. *zambomba*. A Mallorca el seu ús s'ha mantingut a les festes d'hivern, especialment a la revetlla de Sant Antoni.

Conclusions

En un evident paral·lisme amb les pautes generadores de la malnominació individual o familiar, els malnoms col·lectius responen a causes circumstancials, sovint anecdòtiques, pròpies d'una determinada conjuntura de la qual, en el nostre cas, gràcies al testimoni de la premsa local, tenim la possibilitat d'identificar l'origen i les causes.

---

¹¹⁰ *Sinium*, any V, núm. 8. Sineu, 4 de juliol de 1909. Pàg. 34.

¹¹¹ *Sinium*, any V, núm. 4. Sineu, 4 d'abril de 1909. «D'es nostro bussón». Pàg. 19.

¹¹² *Sinium*, any V, núm. 4. Sineu, 4 d'abril de 1909. «Lo de Llorito, consecutivo del sarampión». Pàg. 17.

En l'ús dels malnoms es percep una clara finalitat despectiva que cerca erosionar el prestigi de l'adversari (*tarat, pijoler*), tot usant un llenguatge propi de confrontació. Això no obstant, s'ha d'insistir que són denominadors de circumstància, conjunturals, que no han perdurat com a malnom.

Els malnoms col·lectius esdevenen un clar referent identitari en un entorn localista, amb una presència més estesa i socialment més assimilada que la nominació oficial. El desprestigi de l'adversari esdevé instrument per l'enfortiment de la identitat del grup. S'identifica i qualifica l'alteritat.

Tot i que és un fenomen no exclusiu i amb paral·lels en altres localitats, en el nostre cas es constata una major transcendència atribuïble a la significació de la premsa local i regional com a instrument de divulgació de la terminologia malnominadora i de l'assimilació en el camp de la literatura popular oral. Ambdós canals són propis de situacions de combat dialèctic.

Bibliografia

- CAIMARI FRAU, F. (1983): «El vocalisme de Sineu», a *Maina*. Palma: Escola Universitària del Professorat d'EGB. Any V, desembre de 1983, núm. 8, pàg. 36-45.
- COMPANY I MATES, Arnau (1998): «Notes sobre la premsa de Sineu», a *Primeres Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca*. Mancomunitat Pla de Mallorca; Di7 Edició. Pàg. 89-95.
- DURAN, Damià (1994): *L'enginy de l'oci. Estudi etnogràfic dels jocs, festes i altres diversions tradicionals de Porreres*. Porreres: Ajuntament de Porreres.
- FAVÀ I AGUD, Xavier (2001): *Diccionari de ceps i raïms: l'ampelonímia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Biblioteca de Dialectologia i Sociolingüística; 8). s. v. Fogoneu, pàg. 117-118.
- FORTEZA PINYA, Miquel (1998): *Del meu temps*. Vol II. Barcelona: UIB; Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Marian Aguiló; 27).
- GARCÍA MUÑOZ, Sonia (2011): *Estudio de variedades minoritarias de vid (Vitis vinífera L.): descripción, caracterización agronómica y enológica de material procedente de las Islas Baleares*. Tesi de doctorat. Universidad de Valladolid. Escuela Técnica Superior de Ingenierías Agrarias.
- GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GRÒS, Andreu (2001): «L'associacionisme mutualista a Llorito en el canvi dels segles XIX-XX», a *El moviment associatiu a les illes Balears des del final del segle XIX fins a l'actualitat. XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma, del 13 al 16 de desembre de 2000. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics. Pàg. 493-512.
- GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GRÒS, Andreu (2014): *Llorito i la independència municipal. De les Corts de Cadis (1812-1814) al Trienni Liberal (1820-1823)*. Mallorca: Ajuntament de Lloret de Vistalegre.
- J. M. (1990): «Bartomeu Mulet», a *Perlas y Cuevas*, Manacor, 1-14 de desembre de 1990, pàg. 16-18.
- LLITERAS VIVES, Joan (2003): «Aportació a la figura del rector Rubí (1842-1932)», a *II Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor. Pàg. 37-47.
- MARTÍNEZ NAVARRO, Antonio José (2004): *El transporte urbano de viajeros en Huelva (cincuenta años de la historia de EMTUSA)*. Huelva: EMTUSA s. p.
- MATEU CLADERA, Joan; RIUTORT MESTRE, Maria Victòria (1998): *Els malnoms de Sineu. Segles XVI-XX*. Departament de Filologia Catalana i Lingüística General. Universitat de les Illes Balears [treball inèdit].
- MOLL, Isabel; SALAS, Pere (2002): «Las pequeñas élites agrarias y su participación en la vida política durante la segunda mitad del siglo XIX», a *Ayer. Asociación de Historia Contemporánea*. núm. 48, pàg. 159-184.
- MOREU-REY, Enric (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*. Barcelona: Ed. Millà.

- MUNAR i MUNAR, Felip (1999): «La cultura popular oral en alguns esdeveniments col·lectius del nostre poble» a *III Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca. Lloret de Vistalegre, 27-28 Març 1998*. Mallorca: Mancomunitat Pla de Mallorca - Di7 Edició. Pàg. 217-242.
- MUNAR OLIVER, Gaspar (1975): *Història de Lloret de Vista Alegre i del seu convent*. Palma: Moll.
- PEÑARRUBIA I MARQUÈS, Isabel (2008): *La Restauració a Mallorca (1874-1923)*. Documenta Balear (Quaderns d'Història Contemporània de les Balears; 5).
- RAMIS PUIG-GRÒS, Andreu (1997): *Malnoms a Llorito. Segles XIV-XX. Àlies. Estratègies de nominació comunitària*. Binissalem: Di7 (L'Espigó; 1).
- RAMIS PUIG-GRÒS, Andreu (2011): «Els malnoms d'Artà. Aportacions per al seu coneixement», a *XXIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Porreres, 2010*. Palma: Gabinet d'Onomàstica. UIB. Pàg. 37-56.
- RUBÍ SASTRE, Maria Magdalena (2013): «Malnoms col·lectius i dites populars dels Pobles del Pla de Mallorca», a *XXIV Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Petra, 2011*. Palma: Gabinet d'Onomàstica. UIB. Pàg. 139-147.
- SALAS VIVES, Pere; MAS ADROVER, Joan (2006): «Estrategias matrimoniales y grupos de poder en la Mallorca rural (1833-1925)», a *VII Congreso de la Asociación de Demografía Histórica*. Granada, 1-3 d'abril de 2004. Pàg. 307-322.
- SALAS VIVES, Pere (2011): «Polítización y desarrollo de la administración provincial y local. Mallorca (1850-1923)», a *Sociedad Española de Historia Agraria-XIII Congreso de Historia Agraria*. Lleida, 12-14 de maig de 2011. Pàg. 1-25.
- SALAS VIVES, Pere (2013): «¿Caciques o políticos? Politización y poder local en la Mallorca rural (1850-1923)», a *Historia Agraria*, 60. Agost de 2013. Pàg. 61-89.
- SALOM SANCHO, Josep M. (1998): «*Sinium*. La revista local de més llarga durada a principis del s. XX», a *Primeres Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat Pla de Mallorca*. Mancomunitat Pla de Mallorca; Di7 Edició. Pàg. 97-106.
- SÁNCHEZ SALAS, Gaspar (2002): «Segunda incursión dictadológico-tópica en la provincia de Jaén: los motes colectivos y otras formas de designación no gentilicias», a *Revista de Folklore*. Núm. 260. Pàg. 56-59.
- SOCIAS I TUGORES, Rafel (2014): «Les eleccions municipals a Sineu durant la Restauració (1890-1923)», a *I Jornades d'Estudis Locals. Sineu, 17, 18 i 19 d'abril de 2008*. Sineu: Ajuntament de Sineu. Pàg. 165-188.
- SOPENA BALORDI, A. Emma (2002): «Los apodos colectivos: estudio lingüístico y pragmático», a *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes (València, 18-21 d'abril de 2001)*. València: Universitat de València; Denes Ed. Pàg. 155-162.
- TIRACH ALVENTOSA, Pasqual (1997): *Malnominació a Catalunya Nord. Estudi sincrònic dels sobrenoms nord-catalans, testimoniatges lingüístics i culturals*. Perpinyà: Universitat de Perpinyà. Accessible a Internet a: <<http://tirachpasqual.cat/FullAccess/intro.htm>>.
- TIRACH ALVENTOSA, Pasqual (2003): *Les surnoms catalans: Roussillon, Conflent, Vallespir, Cerdagne, Capcir: origine, signification, role*. Canet: Trabucaire.
- TOUS, Miquel (1986): «Mal noms artanencs», a *Bellpuig*, núm. 26 (15 de març de 1986). Pàg. 8.